

ЙОРДАН ИВАНОВ

Олга Дейкова

За Йордан Иванов като учен писаха с компетентност сериозни представители на научната мисъл у нас по повод 100-годишнината от рождението му. Аз искам да кажа нещо за Йордан Иванов, университетския преподавател и човека, така както съм могла да го видя, и толкова, колкото съм успяла да вникна в неговата неповторима индивидуалност. Защото той беше еднакво интересен и тогава, когато говореше от професорската катедра, и тогава, когато слезеше от нея. Еднакво интересен и твърде различен.

В аудиторията Йордан Иванов влизаше винаги с бавни отмерени крачки, спокоен и вгълбен в себе си, така както се движеше вечер по бул. „Цар Освободител“ на път за кафене „България“ или „Роял“. Лекциите си четеше в наше време в старото здание на Филологическия факултет на ул. „Московска“ в голямата аудитория, която гледаше към бул. „Дондуков“. Често той водеше със себе си като гост някой чужденец — професор, — а като редовен слушател на лекциите си върху „Българска народна песен“ професор Жорж Ато, титуляр на катедрата по френска литература у нас.

Аудиторията винаги беше пълна и шумна, но когато влезеше проф. Йордан Иванов, всичко притихваше. От неговата фигура лъхаше нещо, което ни смразяваше. Дълбоката вертикална бръчка между веждите придаваше на лицето му някаква суровост, въпреки че когато заговореше, гласът му беше спокоен, дори ласкав. Страхът, който будеше у нас, ни пречеше да видим каква физическа красота имаше в неговата висока изправена фигура и продълг вато лице с няколко правилни черти, но в което синьо-зелените очи и тъмните, надвиснали на орбитите вежди създаваха интересен контраст.

Кой от нас можеше да предполага тогава, че сърцето на този мрачен, вгълбен в себе си човек е трептало от най-обикновени човешки пориви. Години след като бяхме напуснали университета, в широка компания, Йордан Иванов се обърна към бивша своя студентка и каза: „Знаеш ли, че някога бях просто влюбен в тебе? Когато влезех в аудиторията и погледнех на първия чин тази глава с бухнали тъмни коси и вперени в мене умни очи, слънце като да засияваше в залата.“

„Но знаете ли защо ви гледах така, господин професоре? Защото ме беше страх.“

Дали собствено професор Йордан Иванов будеше страх у слушателите си студенти. Макар че няколко пъти вече употребих тази дума, чувствавам, че не е на място казана. Това в същност не беше страх, а по-скоро съзнание, че две несъизмерими величини идват в контакт. Ние се смирявахме може би не пред вертикалната бръчка между веждите, а пред онази енциклопедична образованост, която се разгръщаше в аудиторията. За нас Йордан Иванов беше професорът, който знаеше всичко, що се отнасяше до старобългарската литература и археология, история и фолклор. В своята област той бе учен с огромна ерудиция и непоклатими устои, към което се прибавяше завидна осведоменост във всички отрасли на човешкото знание. А обширните му познания в областта на богословието му даваха възможност да проникне във философските принципи, на които се е граждал духовният живот на нашето средновековие.

Много време изтече оттогава, когато бързах към университета за лекциите на проф. Йордан Иванов:

Понеделник и сряда от 10 до 11 часа — Патриарх Евтимий и неговата школа.

Вторник и четвъртък от 10 до 11 часа — Българска народна песен.

Събота от 10 до 11 — Сръбска литература.

Но и днес, когато се връщам към онези дни, аз изпитвам същото възмущение, както някога. Не, не същото. Това собствено не са романтичните трепети на младостта, която вижда всичко в преувеличен вид, а възмущение, предизвикано от спомена, устоял на присъдата на времето. И сега, когато подлагам миналото на честната преценка на трезвия ум и виждам нещата в действителния им мащаб, мога да кажа — щастлива съм и съм горда, че съм била ученичка на учен от разряда на проф. Йордан Иванов. В ръцете ми са малките сини тетрадки, в които съм записвала лекциите му. Прелиствам ги и си мисля: „От какъв богат извор на знания сме черпили ние.“

Наистина в тези малки тетрадки е затворена кондензирана човешка мисъл, изказана по най-прост начин.

Проф. Йордан Иванов беше враг на фразеологията. Той пристъпваше направо към същината без голословни предговори. Фразата си очистваше от всичко, което не криеше никаква същина. Но и в най-отвлечения научен факт той търсеше онова зърно, което ще му придаде жизненост и ще го направи обществено значим. Ще цитирам само няколко реда от лекцията му „Потекло и видове на житийната литература“: „Житийната книжнина, позната още под името хагиография или хагиология, съставя един от най-значителните дялове на българската литература, и то не само по обем, но и по разпространение... Като разказва за делата на божните угодници, тя интересува не само теолога, но и историка... Тази книжнина ни дава възможност да си уясним особеностите, да проникнем в душата на средновековния българин повече, отколкото историческите документи... Историкът пък може да намери в тях извор за живота на българите през това време специално за нашите книжовници. За патриарх Евтимий, Климент, Цамблак имаме само хагиографски документи...“

Проф. Йордан Иванов никога не влагаше излишен патос в речта си. Но имаше нещо много завладяващо в неговия равен, спокоен, тих глас с приятен баритонов тембър и отчетливост на дикцията. По някакви невидими пътища той вдъхваше у нас любов и преклонение пред подвига на създателите на нашата книжнина. И още нещо — стремеж към истинско овладяване на знанията. В това отношение ние имаме пред себе си най-добрия образец и ръководител.

„Не е необходимо всичко да се помни — казваше Йордан Иванов. — Ние знаем, че човешкият мозък има ограничени възможности и е съвсем човешко много неща да се забравят. Важното е как трябва да се пристъпи при научното разглеждане на един въпрос и от какви извори да се черпи при научната работа.“

Да достигне до изворите за Йордан Иванов беше много лесно, защото отговаряше на първото условие за резултатна научна работа — той си служеше с всички езици, на които бяха написани литературните паметници, влезли в обсега на научния му интерес, и бе един от малцината специалисти по старобългарска литература у нас, които владееха гръцкия език в неговия исторически развой: старогръцки, средногръцки (византийски) и новогръцки, с който си служеше добре литературно. Към това се прибавяше: латински, арабски (на който и пишеше), староеврейски (също овладян и писмено), турски (овладян перфектно), всички славянски езици — руски, полски, чешки, хърватски, сръбски, за който сръбският крал му е правел комплимент, че го говори като „прави сърбин“. После идваха езиците на западноевропейските народи: френски, овладян като роден език, немски, английски, италиански, испански и може би още нещо, до което ние не сме успели да се домогнем, защото Йордан Иванов никога не манифестираше своята полиглотска дарба.

Но той не само владееше много езици, той беше се вживял и в духа на народите, които ги говореха — къде не беше ходил той. И в Атон, и из Македония, и из Италия, Франция, Швеция, и по Волга, и из руските степи. Йордан Иванов наистина бе черпил направо от изворите. Знаеше много, без да парадирва, и раздаваше това, което знаеше. Колко често ние злоупотребявахме с неговата щедрост. Лично аз, години след като бях завършила университета, се ползвах от неговата чудна памет така, както човек се ползва от енциклопедичен речник. И точно като от енциклопедичен речник получавах винаги точен и изчерпателен отговор.

Аз бях намерила най-лесния път към разширяване на своето знание. И съвсем уместно веднъж срещнах отпор: „А ти какво си се научила така наготово? Ще четеш така, както съм чел аз!“

Не беше обаче лесно човек да чете така и толкова, колкото беше чел Йордан Иванов. Достатъчно беше да огледаш личната му библиотека, за да видиш каква трудна задача бе това. Богата по бройки, в нея имаше екземпляри, които бяха библиографска рядкост не само у нас. Един професор чужденец му бе дори предложил съблазнителна сума за малка, но много ценна по съдържание и рядка книга. У проф. Йордан Иванов волята за работа, вътрешните импулси и феноменалната интелигентност бяха в такова хармонично съчетание, та той лесно е могъл да преодолява всички трудности. В разговори извън университетската аудитория той ни е разказвал в каква материална нищета е расъл. „Ние не разполагахме в къщи с маса, та когато трябваше да пиша домашните си упражнения, аз лягах по корем на пода.“

Ние много обичахме тези мигове, когато бяхме с Йордан Иванов извън университетската аудитория. Това бяха най-често пътуванията колкото приятни, толкова и пълноценни. Излетите до Боянската църква, Кремиковския манастир, Рилския манастир, Търново, Шумен, Преслав, Абоба, Плиска бяха в същност само продължение на лекциите, които трябваше да се конкретизират чрез непосредствени нагледни. Заглъхналите манастири и порутени дворци чрез живото слово на проф. Йордан Иванов израстваха пред нас с блясъка на своето загубено величие. Камък по камък градеше той превърнати в развалини дворци и църкви, които заживяваха пълен живот, защото проф. Йордан Иванов познаваше същината на старата наша архитектура, особено църковната. Познаваше също отлично не само църковната живопис, но и църковния ред и песнопение.

Веднъж, когато бяхме на излет в Шумен, на пътя ни се изпречи някакъв нещастен стар циганин. Йордан Иванов се спря, говори нещо с него и бързо отмина, за да не видим сълзите, които бликнаха от очите му.

Това беше другият Йордан Иванов, който изпитваше искрена радост, когато на Богоявление отивахме в дома му да го поздравим за именния му ден. Той ни приемаше в един голям, скромно нареден салон в старата му къща на бул. „Клементина“ (сега „Стамболийски“) и „Цар Самуил“. Там на един голям стол на почетно място седеше майка му, която той бе поставил на пиедал. Облечена в своята селска носия, тази полуграмотна, но природно интелигентна жена седеше като на трон и взимаше живо участие в общия разговор. Йордан Иванов я поглеждаше с очи, пълни с обич, и с дружелюбна усмивка я поощряваше.

Това бяха официалните посещения. А нефициално всеки от нас можеше да седне привечер на масата, на която сядаше проф. Йордан Иванов в кафене „Роял“ (на мястото на Театъра на въоръжените сили) или „България“ (старото кафене на ъгъла на ул. „Левски“ и „Аксаков“). Обикновено той беше винаги в голяма компания — проф. Гълъбов, проф. Йоцов, проф. Балан, Ст. Чилингиров, разни македонствувачи, журналисти и други. Говореше се за политика, по разни злободневни въпроси, разказваше се вицове.

Йордан Иванов имаше и още едно седалище — „Втора Шуменска“, на ъгъла на бившата ул. „Търговска“ и бул. „Дондуков“, където той се хранеше на обяд и на вечеря. Там предпочитаха да го намерят тези, които искаха да говорят насаме с него. Той така предразполагае към откровени разговори, че ние не се стеснявахме да го направим наш изповедник. Слушаше ни той търпеливо и с най-голямо съчувствие дори тогава, когато виждаше безсмислиците в нашето откровение. В такива случаи можеше да се почувствува най-добре откъде иде обаянието на Йорданеца, както го наричавме интимно ние помежду си. Веднъж му казах: „Господин професоре, прекланям се пред вас не поради катедрата ви, а преди всичко, защото сте човек!“ Той ме погледна с някаква особена кротост, направи лек поклон с глава и ми отвърна: „Благодаря ти много!“

И ние много му благодарехме. И особено за онези мигове, в които той ни въвлечаше в атмосферата на пълното безгрижие. Йордан Иванов беше душата на „Йорборданската дружина“, както проф. Балан шеговито нарече една компания от професори и студенти. Йордан Иванов беше човек на строгата мярка. Той никога не слизаше под това, което се наричаше човешко достойнство. Имаше обаче много топлота, човешко отношение, безгрижие и неоплетнено веселие в средата на „Йорборданската дружина“.

Йордан Иванов беше верен на себе си и когато се веселеше: все така сдържан, без външни прояви и само усмивката и ласкавият блясък в очите му показваха, че той плава в друга, чужда на университетската аудитория атмосфера, от която не позволяваше да се излиза — в такива моменти разговорите на сериозни научни теми бяха строго забранени. Проф. Балан невинаги устояваше на изкушението да подкачи разговор по някой граматичен въпрос. Но Йордан Иванов веднага влизаше в ролята си и налагаше вето.

Нямаше сила, която да застави този своеобразен човек да се подчини на светските условности. И сигурно затова се отнасяше категорично отрицателно към разни юбилейни чествувания. Лично за себе си той не допускаше никакви официални чествувания. Спомням си каква насмешка говореше за един известен професор, който се чувствувал силно поласкан поради това, че му подготвят 25-годишен юбилей. Това според Йордан Иванов бе осъдителна суетност и нескромност. Той смяташе, че всеки в своята област изпълнява един дълг към обществото и няма защо да бъде чествуван за това. На ордените, които по разни поводи бе получил, гледаше със същото чувство и ги окачваше на опашката на котката.

Въобще шумни официални празненства Йордан Иванов не обичаше. През 1937 г. стана тържествено чествуване по случай 50-годишнината от основаването на Софийския университет. Бяха дошли представители от всички големи университети в света. Йордан Иванов не отиде на нито един от официалните приеми. „Не мога да се обличам в разни маймунски дрехи“ — обясняваше той.

Може би в случая не само „маймунските дрехи“ бяха задръжката, а по-скоро някакво отвращение към всякакъв вид приспособяване. В известни отношения Йордан Иванов беше затворен човек. Не беше лесно да се проникне в неговия интимен свят, а, от друга страна, и той като че бе чужд на това, което става около него — странеше от обществените борби и изглеждаше затворен в четирите стени на научния кабинет. Би казал някой дори, че е безстрастен и лишен от гражданско съзнание. В това отношение той рязко се различаваше от проф. Балан, който не можеше да отмени обществените недъзи и реагираше остро и гласно на всичко, което беше в разрез с неговото високо етично чувство. Йордан Иванов беше изграден в друг стил. Той никога не излизаше от своя спокоен тон, никога не говореше разгорещено, никога не даваше външен израз на вълненията си, но как дълбоко чувствуваше всичко, което се отнася до големите национални проблеми. Той бе патриот в най-чистия смисъл на думата, а патриотизмът му се градеше на дълбоко съзнание за достойнството и историческата обреченост на народа, към който принадлежеше. Назначенията си като експерт по националните въпроси в злополучните за нас мирни конференции той е приемал като свещен дълг към народа, чиято трагедия изстрадваше дълбоко. С тази своя скрита мъка по проиграни национални идеали той заразяваше и нас. „В 1913 година, преди започване на Междусъюзническата война, бях определен за експерт при уреждане на спора ни със сърбите, в който спор руският император щеше да бъде посредник. Куфарът ми с всички научни документи, които доказваха нашето народностно право, беше готов. Но денят, в който трябваше да отпътуваме за Бургас и оттам с параход за Москва, донесе вестта, че през нощта войната е започнала.“ В тона, с който Йордан Иванов казваше тези последни думи, се чувствуваше едно дълбоко терзание, което идеше от съзнанието, че са проиграни добри възможности.

За Йордан Иванов би могло да се каже още много, но не е по моите сили да обгърна една индивидуалност, която толкова години, след като е отминала, стои на някакъв непокатим пиедестал.